

Uredbo o spremembi uredbe o izvajanju zakonov in drugih zveznih pravnih predpisov na ozemlju, na katero se je razširila civilna uprava FLRJ (Ur.l. FLRJ, št. 51, 30.9.1972). Ta ukinja posebne določbe v zvezi z zakonom o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij in s tem se je leta 1972 začela izvajati nacionalizacija nepremičnin tujih državljanov.

VIRI IN LITERATURA

- Pokrajinski arhiv Koper:
- Komisija za upravo narodne imovine pri Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, 1945 – 1947
 - Okrajna komisija za zaplombo imovine fašistov in kolaboracionistov Koper, 1946-1948;
 - Sklad za pomoč vdovam, sirotam in gospodarsko oškodovanim po fašističnem terorju, 1946-1947;
 - Sklad za pomoč žrtvam fašizma pri Istrskem okrožju Koper, 1947-1950;
 - Komisija za začasno upravo imovine odsotnih oseb za Istrsko okrožje, 1947-1950;
 - Istrski okrožni ljudski odbor, 1947-1952.
- Arhiv občine Koper:
- Okrajni ljudski odbor Koper, 1945-1958;
 - Okrajni ljudski odbor Sežana, 1947-1953;
 - Okrajni ljudski odbor Ilirska Bistrica, 1945-1953;
- Arhiv Republike Slovenije:
- Ministrstvo za finance LRS, 1947-1953;
 - Okrožni komite KP JK za V Primorsko, 1945-1947;
 - Okrajni komite KPS Koper, 1945-1954;
 - Okrožni komite KPS Koper 1947-1952;
 - Okrajni komite KPS Postojna, 1945-1954;
 - Okrajni komite KPS Sežana, 1945-1954;
 - Okrajni komite KPS Ilirska Bistrica, 1945-1954.
- Mirovna pogodba z Italijo, Beograd, 23.8.1947;
- Janko Jeri, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961;
- Uradni list Poverjenišтва Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje, 1945-1947;
- Uradni list Vojne uprave JA jugoslovanske zone na STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora, 1947-1952
- Uradni list FLRJ, 1945-1972;

Uradni list LRS, 1945-1972;

Uradni vestnik okraja Koper, 1952-1954.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wiederherstellung des staatlichen Wirtschaftssektors und Anhebung des Kolonatverhältnisses nach dem Zweiten Weltkrieg im vom Landesarchiv Koper bedeckten Gebiet

Maruša Zagradnik

Die Verstaatlichung des Privateigentums ging im vom Landesarchiv Koper bedeckten Gebiet anders als in anderen Teilen Sloweniens vor sich, weil das Prozeß einer definitiven Landabgrenzung zwischen Jugoslawien und Italien sich bis zum Jahre 1954 verzogen hat.

In den Jahren 1945-1947 war das behandelte Gebiet ein Teil der Zone B. Die Eingriffe der Behördenorgane ins Vermögen von den Gemeindegürgern war auf die Verwaltung des Eigentums begrenzt, das aus irgendwelchen Gründen ohne seinen Eigentümer geblieben ist, auf die Beschlagnahme des Verrätervermögens und auf die Entkolonisierung im Bezirk Koper.

Im Jahre 1947 wurde ein Teil des behandelten Gebietes an die Föderative Volksrepublik Jugoslawien angeschlossen und darauf wurde auch die jugoslawische Gesetzgebung erweitert. Es sind auch die Gesetzakten vom Bereiche der Rechtsabnahme des Bürgervermögens in Kraft getreten. Man begann die Agrarreform und Nationalisierungen der privaten Wirtschaftsobjekte durchzuführen, mit den sich auf die Optanten beziehenden Ausnahmen.

Nach dem Anschluß der Zone B des Freien Triester Territoriums an Jugoslawien in 1954 erweiterte sich darauf die jugoslawische Gesetzgebung und damit auch die Gesetzschriften vom Bereich der Entfremdung des Bürgervermögens. Diesbezügliche Maßnahmen wurden desgleichen wie in anderen Teilen Sloweniens durchgeführt, mit Ausnahme von der Nationalisierung des unbeweglichen Gutes von fremden Bürgern. Diese begann man erst im Jahre 1972 zu verwirklichen.

Arhivsko gradivo o povojnih prisilnih odvzemih premoženja, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Jurij Rosa

Gradivo o povojnih zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah se nahaja po naših dosedanjih ugotovitvah v fondih lokalnih upravnih organov Poverjenišтва PNOO za Slovensko primorje (kategorija del hranimo), okrožnih, okrajnih, občinskih in krajevnih ljudskih odborov.

a) Gradivo o zaplembah

V našem arhivu hranimo nekaj malega gradiva komisij in uradov za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Gradivo je sestavni del naslednjih fondov: Okrožni NOO (OF) za Severno Primorsko, Okrožni NOO za Goriško, Okrajni NOO za Vipavsko, Okrajni NOO Grgar in

Okrajni NOO Idrija. Iz njega pa ni razbrati kakih konkretnjših podatkov o zaplembah, ampak se v teh spisih nahajajo le prijave z opisi vojnih zločinov za posamezne kraje in sezname imetja oseb, ki so delovale proti NOB, personalna dokumentacija uslužbencev komisij in uradov ter nekaj dokumentov njihovega pisarniškega poslovanja. Gradivo izvira iz let 1945 in 1946.

Več podatkov o zaplembah zasledimo pri gradivu komisij za upravo narodne imovine, ki je ohranjeno v naslednjih fondih: Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, Okrožni NOO za Goriško, Okrajni NOO za Vipavsko, Okrajni NOO Grgar, OLO Idrija, OLO Tolmin in OLO Gorica, na posa-

mezne dokumente pa često naletimo tudi pri fondih krajevnih ljudskih odborov. Gradivo komisij za upravo narodne imovine (KUNI) je nastajalo od leta 1945 do 1947.

Pri tem gre za pestre zvrsti gradiva, ki so praviloma združene v posebnih mapah: popisi in ocene premične in nepremične imovine, prijave javnemu tožilstvu o imetju oseb, glede katerega odloča Odredba o upravi sovražnikovega imetja in imetja odsotnih oseb z dne 20. maja 1946, zapisniki in odločbe okrajnih zaplenbenih komisij, odločbe KUNI o začasnih upravi zaplenjenega imetja, ponekod tudi dokumente o pritožbah lastnikov, spise v zvezi z določanjem oskrbnikov nad premoženji in dodelitvami zemljišč v najem. Precej gradiva se nanaša na imetja Ente di Rinascita (kasneje Ente Nazionale) per le Tre Venezie – Zavoda za agrarni preporod treh Benečij, ki je zapadlo pod upravo KUNI, kar je razvidno iz podrobnih popisov imetja, ki so jih sestavljale okrajne KUNI.

Glede stanja tega gradiva moramo opozoriti na njegovo neurejenost in raznolikost zadev, ki so se ob tem tudi reševale. Tako najdemo pri fondih OLO serije zadev o dedovanjih, zadeve pod imenom sodni sklepi in takse, ki vsebujejo tudi sklepe sodišča o zaplembah.

Ob pregledovanju gradiva smo ugotovili, da je šla tozadevna dokumentacija še skozi roke okrajnih sodišč in javnega tožilstva pri Poverjeništvu PNOO. Tam lahko pričakujemo tudi gradivo, čeprav se verjetno mnogi dokumenti podvajajo.

b) Gradivo o agrarni reformi

Gradiva o agrarni reformi je v našem arhivu kar veliko (več polnih arhivskih škatel) ter je dobro ohranjeno, in sicer v OLO Idrija, OLO Tolmin in OLO Gorica, kako zadevo pa zasledimo tudi v fondih občinskih in krajevnih ljudskih odborov.

V zvezi z zakonom o agrarni reformi moramo opozoriti na zakon o razlastitvi posestev, ki so jih obdelovali koloni. Pri nas je bil tak primer v Goriških Brdih, deloma tudi na Vipavskem. O tem imamo dokaj dobro ohranjeno gradivo v fondu OLO Gorica; obstoja n.pr. več zvezkov zapisnikov o izvršenem zamejčenju pri t.i. nadeljencih iz let 1954-1956. V gradivu, ki se tiče agrarne reforme, najdemo popise posestev, ki zapadejo pod agrarno reformo za posamezne kraje, popise premoženja in dokumente o prevzemu premoženja agrarnih skupnosti (pašnih in gozdnih skupnosti) ter cerkvenih ustanov, sezname zemljišč, dodeljenih agrarnim interesentom, sezname razlastitev italijanskega premoženja, statistična poročila okrajnih komisij za agrarno reformo o razlaščenju zemlji, predloge okrajnih komisij za agrarno reformo okrajnim sodiščem za ureditev zemljiško-knjižnega stanja. Za zadeve razlastitve po zakonu o agrarni reformi smo našli za neko fizično ali pravno osebo tudi cele mape dokumentov iz različnih let, ki nam prikazujejo dolgo pot razlastitvenih postopkov.

Gradivo je nastajalo v obdobju od leta 1946 od 1956 in je dokaj dobro urejeno. Ponekod obstajajo tudi evidence (delovodniki in indeksi) samo za zadeve agrarne reforme, ki so dovolj uporabne.

Okrajne komisije za agrarno reformo so delova-

le v okviru tajništva za gospodarstvo oziroma odseka za kmetijstvo pri okrajih. Ob pregledovanju dokumentov agrarne reforme smo zasledovali njihovo pot še preko Okrožne komisije za agrarno reformo v Postojni in okrajnih sodišč.

c) Gradivo o nacionalizacijah

Pri pregledovanju gradiva smo se s pojmom nacionalizacija srečali prvič pri dokumentih iz leta 1948. Ti dokumenti so nastali v zvezi z zakonom o prehodu italijanskega premoženja na ozemlju FLRJ v državno last FLRJ po mirovni pogodbi z Italijo iz leta 1948. Gradivo najdemo v vseh okrajnih fondih in kaj malega skoraj v vseh fondih občinskih in krajevnih ljudskih odborov. Zadeve vsebujejo: sezname italijanskega premoženja (včasih so definirani kot sezname imovine, ki je bila last bivše italijanske države, lokalnih oblasti, javnih ustanov, društev in združenj v javni lastnini ter premične in nepremične imovine, ki je pripadala fašistični stranki ali njenim organizacijam), odločbe okraja o nacionalizaciji nepremičnin italijanskih državljanov, serije vprašalnih listov o nacionaliziranih nepremičninah tujih državljanov s podatki o lastniku, vrednosti premoženja, odločbami o nacionalizaciji in zemljiškoknjižnimi izpiski ter spise, ki se nanašajo na določitve oskrbnikov nacionaliziranih nepremičnin.

V okrajnih fondih obstajajo sicer spisovne evidence, ki pa so za zadeve nacionalizacije po zakonu iz leta 1948 pogostokrat neuporabne, ker so pri okraju posamezne zadeve, ki so sicer nastale posebej in so kot take tudi označene, zbirali skupaj (to še posebej velja za zadeve nacionalizacije večjih podjetij in ustanov). Veliko je primerov, kjer so se postopki zaradi napačnega interpretiranja zakonodaje obnovili. V takih primerih je bilo gradivo vzeto iz fasciklov, ne da bi označili, kam so ga vložili.

Gradivo t.i. tretje nacionalizacije leta 1958, ki se tiče nacionalizacije najemnih zgradb in gradbenih zemljišč je deloma tudi že pri nas in sicer v fondih občinskih ljudskih odborov, kolikor smo jih že prevzeli (do leta 1962): Ajdovščina, Bovec, Dobrovo, Kanal, Kobarid, Nova Gorica, Šempeter pri Gorici, Tolmin in Vipava. V teh fondih je to gradivo razmeroma dobro urejeno, pomagati si je mogoče s spisovnimi evidencami. Ohranjene so serije sklepov in odločb o nacionalizaciji, najdemo tudi kak zbirni seznam odločb o nacionalizaciji za posamezno katastrsko občino.

Na splošno velja, da nam iskanje dokumentov samo v fondih ene stopnje upravnih organov ne da vedno zadovoljivih ugotovitev, ko spremljamo postopke nacionalizacije v neki konkretni zadevi. Po letu 1955 so te zadeve sicer vedno bolj v kompetenci občinskih ljudskih odborov, popolnejšo sliko stanja neke zadeve pa dobimo, če poiščemo gradivo še pri okrajnem fondu; na okraju namreč niso dobivali dokumentov le v vednost, ampak so tu reševali tudi pritožbe in zadeve kompletirali. Dokumente o nacionalizaciji lahko pričakujemo še pri okrajnih sodiščih in okrajnih javnih pravobranilstvih. Obseg arhivskega gradiva so narekovali problemi nacionalizacije, s katerimi so se spopadali za to pristojni organi in z njo prizadete stranke.

Kot ilustracijo omenimo gradivo, ki se nanša na ekonomske emigrante iz našega območja, ki niso nikoli pridobili jugoslovanskega državljanstva, imeli pa so še staro avstrijsko ali italijansko državljanstvo ali pa so pozneje pridobili kako drugo. Marsikdo od teh ljudi je po odhodu pustil na območju okraja Gorica (v obsegu po letu 1955) svoje nepremičnine ali pa jih je po odhodu iz teh krajev pridobil po dedni poti ali na kak drug način. O teh problemih so nastajali spisi, ki se vlečejo še tja v šestdeseta leta in iz njih spoznamo, kako je bila dosledna izvedba nacionalizacije za pristojne organe trd oreh. Organi so namreč z izvedbo nacionalizacije v več primerih tudi odlašali oziroma ugotavljali njegovo upravičenost.

Po doslej ugotovljenem stanju lahko torej sklenemo, da uporabniki gradiva o prisilnih odvzemih premoženja v povojnem času pridejo v našem arhivu do mnogih koristnih podatkov, ker je zanje na voljo precej gradiva, kljub vrzelim v njegovi ohranjenosti in različnim stopnjam obdelave in (ne) urejenosti fondov, kjer se to gradivo nahaja. Ponekod so še vedno prisotne tudi posledice poplave gradiva v letu 1983 (slaba čitljivost dokumentov in druge poškodbe). Podrobnejša obdelava fondov povojne uprave, ki že nekaj časa poteka, ki pa bo še, zaradi obsega gradiva, dolgotrajnejša delovna naloga, bo dala kompletnejšo podobo tega, zdaj tako aktualnega gradiva.

Pripomniti je treba še, da gradiva povojnih okrajnih sodišč, pravobranilstev in tožilstev v našem arhivu še nismo prevzemali, po naših dosedanjih evidentiranjih pa je nekaj gradiva o zaplembah v prvih letih (iz 1945-1947) v okviru fondov iz našega območja, ki jih hrani Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani.)

OPOMBA:

Pri pregledovanju gradiva in pripravi poročila sta sodelovali Ivanka Uršič in Kristina Koglot.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Zwangsabnahmen des Vermögens nach dem Krieg betreffende Archivgut, das im Landesarchiv aufbewahrt ist

Jurij Rosa

Das Archivgut im Zusammenhang mit den Zwangsabnahmen des Vermögens nach dem Krieg wird im Landesarchiv in Nova Gorica im Rahmen der Bestände der Lokalverwaltungsorgane ab dem Jahre 1945 verwahrt. Das Schriftgut bezüglich der Beschlagnahmen in den ersten Nachkriegsjahren befindet sich größtenteils im Rahmen des Registraturgutes der Kommissionen für Volksvermögensverwaltung bei den Kreis- und Bezirksvolksbefreiungs- bzw. -volksausschüssen. Dieses Schriftgut ist mangelhaft erhalten und ziemlich ungeordnet.

Das Agrarreform und Nationalisierungen betreffende Registraturgut ist am meistens bei den Bezirks- und Gemeindevolksausschüssen zu finden. Es ist verhältnismäßig gut erhalten, jedoch noch nicht befriedigend geordnet und behandelt. Im Archiv ist im Zusammenhang mit den Zwangsabnahmen des Vermögens auch einiges Archivgut aufbewahrt, das sich auf die Verwirklichung der Gesetzesbestimmungen zur Enteignung der von den Kolonen bearbeiteten Grundbesitze und zum Übergang des italienischen Vermögens ins Staatseigentum der Föderativen Volksrepublik Jugoslawien bezieht.

Das registraturgut der Lokaljustizorgane, wovon diesbezügliches Schriftgut noch zu erwarten ist, wird noch nicht übernommen und auch nicht ausführlich behandelt.

Gabrijel Gruber – ob 250-letnici rojstva

Daniela Juričič

Gabrijel Gruber, jezuit, izumitelj, pravi vseved svoje dobe, je pri nas znan predvsem po prekopu, ki ga je zgradil v Ljubljani in s katerim je omogočil postopno osuševanje Ljubljanskega barja ter po prelepi baročni palači, v kateri se danes nahaja Arhiv Republike Slovenije.

O možu, ki je pri nas pustil tako viden pečat svojega delovanja in življenja, je bilo že dosti napisanega. Vendar sem izkoristila še to lepo priložnost, da ob 250-letnici njegovega rojstva še enkrat pogledam arhive in poiščem, kaj je ostalo od njegovih del, ki jih je pred dobrima dvema stoletjima pripravil.

Gruber, rojen 6. maja 1740 na Dunaju, se je že v mladosti zanimal za matematiko in tehnične vede ter kot 15-letni fant stopil v jezuitski red, ki je v Evropi tedanjega časa predstavljal najbolj izobraženi sloj ljudi.¹ Zato sta tudi njegovo življenje in delo močno povezana z znanostjo in ustvarjalnostjo. Po dokončanih študijih je nekaj časa poučeval na Du-

naju in potem odšel na duhovne vaje v Judenburg. Nekako v tem času je v Ljubljani Kranjska kmetijska družba dala pobudo in s pomočjo deželnih stanov uspela v poskusu ustanovitve šole, ki naj bi v času razvoja merkantilistične države in njenih zahtev po bolj izučenih in izurjenih rokodelcih dobila za učitelja učenega moža, ki bi ustrezal zahtevam in težavni nalogi poučevanja. Tako je prišel leta 1769 Gabrijel Gruber v Ljubljano na licejsko stolico poučevat risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko.²

Takoj po prihodu je nabavil potrebne knjige za poučevanje o hidravliki, tesarstvu, graditvi mlinov, urarski umetnosti, gradnji mostov. Kupil je razne merilne instrumente, stružnico, mikrometrično šestilo in podobno. Postavil je tudi kovaško delavnico.³

Do svojega odhoda iz Ljubljane je s časovnimi presledki ob nedeljah in praznikih poučeval v nemščini ključavničarje, zidarje, tesarje in druge